

MÄLUPILDID INVENTARIRAAMATUS

Tallinna Keskraamatukogu 1907–2007. Koostaja ja toimetaja: Livia Viitol. Tallinn: Tallinna Keskraamatukogu, 2007. 294 (1) lk.

„Tallinna Keskraamatukogu 1907–2007” on juubelikogumik, nagu neid raamatukogude ümmargustel aastapäevadel ikka välja antakse. Õigemini, oleks olnud, koostanuks selle raamatukoguhoidjad ise, kes ju kõige paremini teavad, „wie es eigentlich gewesen ist” või siis painutanuks raamatukogu arenguloo kindla meetodika abil oma kontseptsiooni mõni ajaloolane. Kuid nagu ütles väljaande esitlusel Keskraamatukogu direktress Kaie Holm, otsustati seekord hoopis teada saada, milline paistab nende raamatukogu arengulugu väljaspool seisja pilgule. Mitte küll päris väljaspool, sest raamatu koostaja Livia Viitol on läbinisti kirjandusinimene ja tallinlane.

Juubelikogumik üllatab juba visuaalselt. Kunstnik Inga Heamägi on kujundanud selle inventariraamatuna. Õnnestunud kujundusmotiiv kõlab raamatu kompositsioonipõhimõtetega sedavõrd hästi kokku, et puhuti tundub, nagu oleks raamatu koostanud ja kujundanud sama inimene. Teadusartiklid, dokumentaalne aines, mälu- ja olupildid ning lihtsalt pildid on ladestunud sellesse laekumise järjekorras, see tähendab kronoloogilisel printsiibil. Üks ajalõik on seega kajastatud erineval viisil, mitmel tasapinnal, omandades otsekui ruumilise mõõtme. Raamatukogu pole enam pelgalt tekstiline ruum, vaid ka maja, hoone ise selles elanud ja tööta-

nud inimestega, ametnike, raamatukoguhoidjate ja lugejatega. Livia Viitol ei ole üksnes töötanud läbi hulga dokumente ja kohtunud kümnete inimestega, vaid käinud ka ise kõigis haruraamatukogudes. Teadmine, et Livia on kõndinud ka Tuule teel, siinkirjutaja lapsepõlveraamatukogu radadel, loob hoopis sügavama ja isiklikuma suhte retsenseeritava teosega. Küllap ei ole vähe neid lugejaid, kes sellesse raamatusse oma mälupilte juurde lisavad. Tulemuseks on visuaalselt rikas teos, hoopis filmilikum kui raamatu esitlusel näidatud film.

Raamatu kandvaks konstruktsiooniks on dokumendid ja akadeemilised käsitlused. Viimased on ka ainuke, mida on võimalik arvustada, sest tunded ja mälestused vaidlustamisele ei kuulu.

Kogumikku sissejuhatav Kaljo Veskimäe artikkel püüab luua järjepideva sideme 1907. aastal asutatud linnaraamatukogu ja reformatsiooniaegse linnaraamatukogu vahele. Martin Lutheri ideedest lähtuvalt asutati enamikus hansalinnades linnaraamatukogusid (mis võisid olla ka rae-, kiriku- või gümnaasiumiraamatukogud), Tallinnas hiljemalt 1552. aastal. Seda tüüpi raamatukogu pidi koondama linnakodanike harimiseks vajalikke trükiseid. Uus-aegsest rahvaraamatukogust erineb ta nii eesmärgilt, koostiselt kui ka lugejaskonnalt ning on pigem teadusraamatukogu eelkäija. (Tallinna raaraamatukogu asutamisega seonduvat, nagu ka raamatukogu fondide saatust, on uurinud Kyra Robert, vt K. Robert, Tallinna linna Oleviste raamatukogu aja-

loost. – Bibliotheca Revaliensis ad D. Olai. Tallinn, 2002, lk 15–26).

Eesti, nagu Soomegi rahvaraamatukogu mudeliks oli ameerika avalik raamatukogu, mis tugines optimistlikule usule haridusse ja inimese enesearendamistahtesse ning oli mõeldud kõigile inimestele, vaatamata nende haridusele või sotsiaalsele kuuluvusele. Angloameerika raamatukogunduslikud ideed jõudsidki Eestisse Soome kaudu eelkõige tänu Noor-Eesti raamatukoguliikumisele. Linnaraamatukogu kujutas endast põhiraamatukogust, haru- ja lasteraamatukogudest koosnevat raamatukogude võrku, mis oli mõeldud teabekanaliks kõigile linnakodanikele.

Tallinna linnaraamatukogu eeskujulikult dokumenteeritud sünni kirjeldus pärineb eeldatavasti koostaja sulest. Nagu ka teised selle raamatu siduvad tekstid, mille autorit kahjuks sisukorlast ei leia. Raamatukogu kauaaegse juhataja ja tegeliku ülesehitaja Aleksander Sibula tegevusele pühendatud leheküljed on informatiivsed ja lugupidavad, ilma liigse pateetikata. Kui kompilatiivsed lõigud on koostaja jättnud anonüümseks, siis uurimuse „Aleksander Sibul ja Soome” on Livia Viitol avaldanud oma nime all. Aleksander Sibula tegevust uuest vaatenurgast avav käsitlus on üks kogumiku huvitavamaid. Nagu ka Anne Valmase artikkel Mall Jürmast, tarmukast ja andekast naisest, kes töötas Keskraamatukogus aastail 1926–1942. Mall Jürma oli üks neid ereda isiksusi, kes oluliselt mõjutas sõjaeelse Eesti raamatukogunduse arengut. Jääb üldse mulje, et raamatukogundus kui alles kujunev ja perspektiivikas valdkond köitis toona võimekaid inimesi rohkem kui tänapäeval. Eesti okupeerimise järel põgenikuna Ameerikas elanud Mall Jürma oli Välis-Eestis hinnatud kirjanduskriitik ja kultuurielu kajastaja. Erilist tunnustust väärib tema ühiskondlik tegevus kodumaa vabaduse eest võitlejana. Ko-

dumaal oli ta seetõttu samal ajal mõistagi *persona non grata* ning maha vaikiti ka tema kultuuriloolised teened.

Kultuuriloolist väärtust lisavad raamatule lood Aleksander Sibula sõprusest oma koolivendadega Hugo Treffneri Eragümnaasiumist, Anton Hansen Tammsaare ja Bernhard Lindega, esimene taas Livia Viitoli, teine Jaanus Kulli sulest. Kinnitamaks, et raamatukogus üksnes ei koguta ega säilitata, vaid ka luuakse tekste.

Kogumikus on esile toodud kaks murdepunkti sõjaeelse Keskraamatukogu arengus: Tallinna linnaraamatukogule riikliku Keskraamatukogu staatuse andmine 1925. aastal ja arhiivkogu asutamine 1936. aastal. Mõlemaid sündmusi kirjeldatakse korrektselt, kuid jäetakse avamata nende taust. Keskraamatukogu staatuse sai Tallinna linnaraamatukogu seoses Eesti raamatukogundusmaastiku korrastamisega. Arhiivkogu asutamise idee oli tekkinud juba kümnendi algul ning sai uut hoogu seoses raamatuaasta tähistamisega 1935. aastal.

Mälestustest on erilisel kohal Aleksander Sibula tütre Astraea meenutused. Aastail 1928–1951 elas nende perekond hoones, milles raamatukogu praegugi asub. Estonia puistee¹ poole avanevaist aknaist oli lastel huvitav jälgida nii Estonia teatri tagusele platsile ruttavaid turuliste voore, orkestrihelide saatel Toompeale siirduvaid vahisõdureid kui ka Siselinna kalmistule suunduvaid matuseronge. Talvel oli võimalik imetleda Reaalkooli õuel liuglevaid uisutajaid. Hoovis asus kaanega suletud prügikast, kus aeg-ajalt ööbisid kodutud. Kord, kui Aleksander Sibul läinud prügikämbrit tühjendama,

¹ Raamatus ekslikult Vabaduse puistee (lk 87). Varem mitmeid erinevaid nimesid kandnud Tallinna kesklinna tänav nimetati Estonia puisteeks 17. I 1923 (vt A. Kivi, Tallinna tänavad. Tallinn: Valgus, 1972). – *Toimetaja märkus.*

kutsunud üks neist tedagi lahkesti selt-siks.

1930. aastaid mäletab Astraea Sibul heaoluaastatena, milleni me tänagi veel ei küüni, ning see peegeldus ka raamatukogu arengus. Astraea esimene kokkupuude nõukogude võimuga oli 1937. aastal Nõukogude Liidu raamatukogudega tutvumast naasnud isa kohvrist leviv ebameeldiv lõhn. (Märten Kross on oma lapsepõlvest meenutanud välismaal turismireisil viibinud vanemate kohvritest tulvanud imehead lõhna, mida ta endamisi vabaduse lõhnaks nimetas.)

Tallinna Keskraamatukogu ei kaotanud sõja ja esimeste okupatsiooniaastate käigus üksnes kogenud töotajaid ja suure osa kirjandusest, vaid ka keskse rolli Tallinna raamatukogude seas. Kuid inimesi ja tegevusi lisandus aastast aastalt rohkem. 1950. aastaist kuni okupatsiooni lõpuni ongi raamatukogu ajalugu kaetud üksnes mälestuste ja vahetextidega. Kuigi pealkiri „1960-ndad aastad: mis toimus tegelikult?“ kõlab paljutootavalt, jääb see siiski pelgaks sündmuste kirjelduseks, analüüsi siit ei leia. Võib aga eeldada, et koostaja on usaldanud need troostitud kümnendid taotluslikult mälu hooleks. Aleksander Sibula tütre Helle jutustus lõpetab ühe ajastu raamatukogus. Piki Estonia puisteed liikusid nüüd vene tankid. Esimesel tankil olnud purjus sõdur kukkus järgmise roomikute alla ning maeti hiljem kangelasena Tõnismäele.

Raamatukogu on ühiskondlike muutuste suhtes äärmiselt tundlik institutsioon. Tallinna Keskraamatukogu loomupärase funktsiooni, milleks on tekstide neutraalne talletamine ja vahendamine, nii teadus- kui ka ajaviitekirjanduse lugejaile kättesaadavaks tegemine, asendas siitpeale ideoloogiline. Heli Susi kirjutab: „Ja siiski – kogu ajastu julmuse taustal – kui kõik meie lähedased tuttavad mehed olid arreteeritud, kui mu isa oli vanglas ja me ei

teadnud, kus ta on ja kas ta on eluski, ja inimesed kadusid pidevalt – tundsin, et raamatud olid küll väga väärt asjad, aga nad kuulusid mingisse teise maailma, mis enam ei kehtinud.” Kirjandus raamaturiileil vahetus riigitrude tekstidega, mis ei töötanud just suuri lugejanumbreid. Nõukogude Liidus juurdunud praktikat järgides asetus nüüd põhirõhk vahetule suhtlemisele inimestega. Arvukad raamatukogus toimunud üritused olid ühtaegu nii lugejate tõmbenumbriks kui ka raamatukoguhoidjate eneseteostusvõimaluseks.

Mälestustes polegi seetõttu need kümnendid nii troostitud. Ja kui raamaturiilid võis tühjendada mõne tunniga, siis inimesed kandsid vabaduse aegset vaimu veel aastaid edasi. Nii on Nõmme raamatukogu kauaaegne juhataja Ellen-Ines Pagel pidanud oma õnneks, et tal oli võimalik töötada koos „vana kooli inimestega”, võtta omaks nende väärtushinnangud. „Nüüd vaatan ma sellele ajale küll omamoodi helusega tagasi, sest see oli meie noorus. Aga tegelikult oli see paljuski mahavisatud ja nüristav aeg.” Samal ajal käis Keskraamatukogu kirjandusringi üritustel sedavõrd palju rahvast, et teinekord istuti aknalaudadelgi. Tallinna Keskraamatukogust sai alguse hiljem Linnamuuseumi juures tegutsenud kodu-uurimisring ning raamatukogu juurde koondusid ka eksliibriste kogujad. „Uute raamatukogude sissetöötamine ja raamatuklubide rajamine oli mu elu huvitavamaid aegu,” kirjutab Milvi Raamat.

Pieteeditunne, austus raamatute ja nendega tegelevate inimeste vastu on selle kogumiku kõige iseloomulikumaid jooni. Ühtviisi tähelepanelikult on raamatu koostaja suhtunud nii sõjaeelse vabariigi aateid tänasesse päeva kandnud inimeste meenutustesse kui ka nõukogude ajas siiralt tegutsenud inimeste omadesse. Livia Viitol on põiminud raamatutesse erinevaid saatusi sellise sooj-

sega, et hajub viimaks ka kibedus, mida üks 1960. aastate keskkoolitüdruk, kes praegu neid ridu kirjutab, tundis alati N. Gogoli nimelise Tallinna Keskraamatukogu tühje kataloogikaste meenutades.

„Ajast läbi tulek on olnud ime,” ütleb Raja Valmsen. Keskraamatukogu maitsekalt renoveeritud hoone, korrastatud haruraamatukogud, taastatud muusikakogu, jõudsalt täienevad fondid, nüüdisaegsete infotehnoloogiliste võimaluste endastmõistetavus – kõik see, millest paarkümmend aastat tagasi unistadagi ei osatud, on nüüdseks juba tavapärane. Rõõmsa ja toimeka direktriksi Kaie Holmi kindla käe all on raamatukogust kujunenud üks pealinna kultuurikoldeid.

Demokraatliku ühiskonna raamatukogus ei selekteerita tekste ideoloogilise sobivuse järgi, erinevad ilmavaated võivad riiulis rahumeeli kõrvuti paikneda. Igaüks valib endale sobiva lugemisvara, loeb oma loo sinna juurde. Keskraamatukogu juubelikogumiku üllatav mitmekihilisus, vabadus hinnangulistest kammitsatest, samas informatsioon, on üks võimalus möödanikku käsitleda.

Fotod raamatu lõpuosas on värvilised. Rännak läbi aastasaja lõpeb loetusrikkalt.

PIRET LOTMAN